

Zasztowt, Leszek / Rosińska, Grażyna

Sprawozdanie z działalności naukowej Instytutu Historii Nauki PAN w roku 2004

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 50/3-4, 295-313

2005

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE
Z DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ
INSTYTUTU HISTORII NAUKI PAN
W ROKU 2004

W roku 2004 Instytut Historii Nauki PAN kontynuował dotychczas prowadzone badania, których szczegółowe omówienie – wedle grup dyscyplin i dziedzin naukowych – przedstawione jest poniżej. Oprócz tradycyjnych badań z zakresu historii nauk społecznych, ścisłych i przyrodniczych oraz dotyczących dziejów edukacji, IHN PAN reaktywował badania w następujących dziedzinach: historia kartografii, historia geologii, oraz historia nauk biologicznych (dwie ostatnie dyscypliny dzięki zatrudnieniu nowych pracowników). W ten sposób działalność badawcza IHN zmierza do objęcia dziejów wszystkich ważniejszych dyscyplin.

Działalność IHN PAN w ostatnim roku cechuje dążność do zintegrowania badań, wypracowywanie koncepcji badań na najbliższe lata, integrowania tych inicjatyw z innymi ośrodkami badawczymi w Polsce i zagranicą, rozszerzania zespołu badawczego przez kształcenie młodzieży.

Rozpoczęto prace przygotowawcze do dwóch ogólnopolskich konferencji. Pierwsza dotyczy dziejów nauki polskiej w latach 1952–1989, druga natomiast działalności Stanisława Staszica w dwustupięćdziesięciolecie jego urodzin. Z okazji Roku Staszicowskiego przygotowywana jest również międzynarodowa konferencja, w której udział zapowiedzieli uczeni spoza Polski, w tym członek zagraniczny PAN profesor Daniel Beauvois (Sorbona). Konferencja międzynarodowa będzie poświęcona wizji społeczeństwa szczęśliwego w filozofii i twórczości naukowej europejskiego Oświecenia, w tym w myśli staszicowskiej.

Konferencja na temat historii nauki i edukacji w okresie PRL ma być połączona z wręczeniem jubileuszowego wydawnictwa z okazji pięćdziesięciolecia IHN. Ma być przede wszystkim impulsem do kontynuowania prac nad syntezą dziejów nauki w Polsce drugiej połowy XX w., która zaowocować ma docelowo kolejnym tomem historii nauki polskiej obejmującym lata 1952–1989. Ostatni, opublikowany tom ogólny (tom V) doprowadzony został do roku 1951.

Podjęto również wstępne prace dotyczące słownikowego wydawnictwa biograficznego PAN, które stanowić będzie swego rodzaju poczet uczonych polskich przełomu XX i XXI w. Ponadto kontynuowane są prace nad atlasem historyczno-geograficznym szkół na ziemiach Rzeczypospolitej, któremu poświęcone było odrębne, ogólnopolskie seminarium (*Problemy sieci szkolnej Wileńskiego Okręgu Naukowego*).

Poważnym osiągnięciem dyrektora IHN PAN prof. dr hab. Kaliny Bartnickiej było zorganizowanie panelu: *Nauka – technika – wychowanie. Polskość i europejskość* w ramach 17. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie, 15–18 września 2004 (panel prowadzony przez prof. dr hab. K. Bartnicką; teksty referatów w druku). Uczestniczył w nim m.in. wybitny amerykański badacz, kopernikanista, Owen Gingerich.

Nowa struktura organizacyjna IHN dobrze odzwierciedla działalność placówki.

Fundamentem tej struktury są dwa zakłady: Zakład Historii Nauk Społecznych, Oświaty i Organizacji Nauki (kierowany przez doc. dr hab. Leszka Zasztowta) oraz Zakład Historii Nauk Ścisłych, Przyrodniczych i Techniki (kierowany przez doc. dr hab. Grażynę Rosińską). Sygnalizujemy tu komplementarność działania obu Zakładów, szczególnie w takich badaniach jak nauczanie uniwersyteckie na ziemiach polskich w XIX wieku, czasopiśmiennictwo naukowe i popularnonaukowe w okresie XVIII–XX w., organizacja nauki; ponadto, włączenie niemal całości zespołów badawczych obu Zakładów w opracowanie książki jubileuszowej IHN.

Zintegrowana działalność Zakładu Historii Nauk Społecznych, Oświaty i Organizacji Nauki oraz Zakładu Historii Nauk Ścisłych, Przyrodniczych i Techniki wyraża się także we wspólnym podejmowaniu inicjatyw organizacyjno-badawczych jak np. przygotowanie programu Panelu zorganizowanego w ramach 17 Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie.

W ramach Zakładu Historii Nauk Społecznych, Oświaty i Organizacji Nauki działają Sekcje: Historii Nauk Społecznych (kierownik: dr Paweł Komorowski), Historii Oświaty (kierownik: dr Joanna Schiller) i Historii Organizacji Nauki (kierownik: doc. dr hab. Jan Piskurewicz).

W Zakładzie Historii Nauk Ścisłych, Przyrodniczych i Techniki działają Sekcje: Historii Nauk Ścisłych i Techniki (kierownik: prof. dr hab. Bolesław Orłowski), Historii Chemii i Farmacji (kierownik: doc. dr hab. Halina Lichocka; również wicedyrektor IHN PAN) oraz Historii Nauk Medycznych (kierownik: prof. dr hab. med. Andrzej Śródka).

Ważną wspólną inicjatywą obu Zakładów jest podjęcie odpowiedzialności za kształcenie nowej generacji historyków nauki poprzez prowadzone w Instytucie regularne posiedzenia interdyscyplinarnego seminarium asystentów IHN.

Podobna inicjatywa jest realizowana w skali ogólnopolskiej poprzez seminaria doktoranckie dotyczące historii poszczególnych dyscyplin (prof. dr hab. K. Bartnicka; doc. dr hab. B. Urbanek; doc. dr hab. A. Biernacki; doc. dr hab. J. Jeszke) oraz seminaria doktorskie (prof. dr hab. K. Bartnicka) i magisterskie (doc. dr hab. L. Zasztowt). W roku sprawozdawczym uruchomiono także indywidualne studia doktoranckie.

Wspomniana wyżej, inspirowana przez dyrekcję IHN integracja całości środowiska polskich historyków nauki, oświaty i techniki, zwłaszcza z ośrodków

akademickich, wokół pokrewnych problemów badawczych, realizowała się m.in. przez inicjację wspólnych, ogólnokrajowych badań. Priorytetem w zakresie badań jest powiązanie studiów nad dziejami nauki na ziemiach Rzeczypospolitej z historią nauki europejskiej na zachodzie kontynentu i na wschodzie. Szczególne znaczenie dla integracji polskich historyków nauki, zwłaszcza z IHN PAN, ze środowiskiem międzynarodowym ma członkostwo (z wyboru) pracowników IHN w znanych organizacjach międzynarodowych (w tym w organizacjach międzynarodowych powiązanych z UNESCO), a także w nowopowstałych organizacjach, do których wstęp zapewnia stanowisko w uznanej placówce badawczej. Aktywne uczestnictwo w pracach tych organizacji: rady programowe, prezentacja wyników badań własnych, uczestnictwo w konferencjach, pociąga za sobą promowanie przedsięwzięć badawczych, organizacyjnych i wydawniczych IHN.

ZAKŁAD HISTORII NAUK SPOŁECZNYCH, OŚWIATY I ORGANIZACJI NAUKI

Przedstawione poniżej rezultaty prac badawczych, prowadzonych w IHN PAN w roku 2004, usystematyzowane zostały w układzie chronologicznym z uwzględnieniem podziałów na poszczególne dziedziny nauki oraz kategorie ogólne (m.in. edycje źródeł, prace słownikowe, atlasy, popularyzacja nauki). W ramach tej klasyfikacji starano się wyeksponować główne tematy wokół których koncentrowano badania indywidualne i zespołowe.

Podobnie jak w latach poprzednich nacisk położony został, z jednej strony, na zagadnienia wzajemnego oddziaływania nauki zachodnioeuropejskiej na naukę polską oraz naukę krajów Środkowej i Wschodniej Europy, w tym na problematykę recepcji osiągnięć nauki nowożytnej w Rzeczypospolitej oraz na wkład Polaków do nauki europejskiej. Z drugiej strony, widoczne jest zwiększenie zainteresowania najnowszymi dziejami nauki i oświaty, w tym podejmowanymi próbami podsumowania dokonań nauki w ubiegłym, XX stuleciu.

1. Nauka średniowiecza i okresu nowożytnego

A. Nauki przyrodnicze w aspekcie społecznym i kulturowym

Kontynuowane były studia nad dziełami botanicznymi, ich kontekstem kulturowym i ilustracją botaniczną w Polsce XVII w. Nadal zbierano materiały porównawcze dotyczące dzieła i osoby Jacoba Breyniusa oraz prace i publikacje współczesnych mu botaników europejskich. Kwerendy prowadzono w działach starodruków Bibliotek – Jagiellońskiej, Czartoryskich oraz PAN i PAU w Krakowie oraz w Bibliotece Narodowej i Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego,

a także w gdańskiej Bibliotece PAN. Opracowano studium pt. *Barokowość i oświeceniowość w dziełach gdańskich naturalistów Jacoba i Johanna Philippa Breyniusów*, w którym podjęto problem określenia miejsca dorobku gdańskiego botanika Jacoba (1637–1697) oraz jego syna Johanna Philippa (1680–1764) w ramach epok kulturowych. (Karolina Targosz; patrz też punkt B).

Kontynuowano badania na wkładem do rozwoju nauki europejskiej uczonych polskich z kręgu protestanckiego, przede wszystkim Piotra Statoriusa (starszego) oraz jego potomków Piotra i Jana Stojeńskich (biogramy przekazane do PSB), a także Jana Jonstona, Macieja Głoskowskiego i Jana Dekana (biogramy w *Słowniku Biograficznym Leszna*). Interesującym źródłem dotyczącym zagadnień współpracy i obiegu informacji naukowych pomiędzy siedemnastowiecznymi uczonymi stały się mało znane listy Jakuba Sachs von Löwenheimb do Jana Jonstona z lat 1661–1665, którym poświęcono odrębne studium (Adam Matuszewski).

B. Historia nauk społecznych

Podobnie jak w latach poprzednich problematyka badań z zakresu historii nauk społecznych chronologicznie dotyczyła przede wszystkim zagadnień wieku XVIII i XIX, w mniejszym stopniu średniowiecza, XVII i XX stulecia. Obejmowała przede wszystkim prace dotyczące historii historiografii polskiej i powszechnej (w tym głównie anglojęzycznej), historii ustroju i prawa, historii wychowania i kultury oraz historii etnologii w zakresie religioznawstwa.

W ramach zainteresowań uczonością kobiet opracowano studium dotyczące wątku maryjnego w modlitewnikach księżnej Gertrudy, córki Mieszka II, żony wielkiego księcia kijowskiego Izjasława (unikalny zabytek świadczący o wysokiej kulturze Gertrudy, właścicielki kodeksu). Studia nad duchowością czasów saskich zaowocowały rozprawą na temat obrazu wojen i zaraz w początkach XVIII stulecia w kronikach zakonnic. Stanowi to dalszy ciąg badań dotyczących przełomu okresu baroku i oświecenia w Rzeczypospolitej i dziejów polskiego sarmatyzmu (Karolina Targosz).

W kręgu historiografii brytyjskiej, a także w zakresie śledzenia jej wpływów i związków z dziejopisarstwem w Rzeczypospolitej XVIII stulecia, znalazła się postać szkockiego myśliciela, profesora filozofii w Edynburgu, A. Fergusona, który w 1783 roku opublikował pracę *A History of the Progress and Termination of the Roman Republic*. Oprócz oryginalnej wizji historiograficznej, intrygujący, a bliski poglądom Adama Smitha, był wkład Fergusona w podkreśleniu roli czynników ekonomicznych w życiu człowieka, także w aspekcie historycznym (Paweł Komorowski).

Prace nad monografią poświęconą edytorstwu źródeł historycznych i historyczno-prawnych oraz badaniom historycznym i genealogicznym doby saskiej skoncentrowane były na analizie dokonań przedstawicieli zakonu pijarów, przede wszystkim Stanisława Konarskiego i Macieja Dogiela. Uznano, iż działalność

zakonu pijarów, głównie w zakresie edycji źródeł, powinno się rozpatrywać w szerokim kontekście: po pierwsze – analizy całokształtu osiągnięć pijarów prowincji polskiej i litewskiej, po drugie – podkreślenia szczególnej aktywności edytorskiej w powiązaniu z nurtem odnowy kultury sarmackiej za panowania Augusta III oraz, po trzecie, praktycznej strony owej działalności, w której retrospekcja historyczna służyła doraźnym celom politycznym, tj. naprawie państwa (Jarosław Kurkowski; patrz też dział 2. Wiek XX, punkt E).

Kontynuowano studia nad koncepcjami prawno-ustrojowymi historiografii XVIII w., w tym monarchiczną wizją dziejów Polski Adama Naruszewicza, a także nad dokonaniem Tadeusza Czackiego w zakresie historii prawa (Mariusz Affek; patrz też dział 2. Wiek XX, punkt E).

Dorobek Wacława Sieroszewskiego, a zwłaszcza jego wkład w badania nad szamanizmem, przyczynił się do rewizji szeregu poglądów panujących w ewolucjonizmie II połowy XIX w. Obserwacje terenowe Sieroszewskiego ukazały występowanie obok siebie w konkretnej, żywej religii: animizmu, dynamizmu i paramonoteizmu, elementów uznawanych dotąd w naukach społecznych za różne, odrębne stadia rozwojowe. Studia nad tą problematyką zaowocowały kilkoma publikacjami na temat szamanizmu i religioznawczych koncepcji Sieroszewskiego (Michał Pędracki; patrz też dział 2. Wiek XX, punkt E).

Prowadzono badania dotyczące polskich środowisk naukowych w Rosji (Petersburg, 1840–1918; Moskwa, 1905–1918 i Kijów, 1905–1920), a także dotyczące działalności Polaków w uniwersytetach rosyjskich (Jerzy Róziewicz; patrz też dział 2. Wiek XX).

Rozpoczęto prace nad zagadnieniami roli tzw. zachodniorusizmu w rosyjskich, a zwłaszcza w białoruskich badaniach historycznych XX wieku i jego odniesieniach do autorów rosyjskich XVIII i XIX w. (Andrzej Tichomirow).

C. Historia oświaty i kultury

Pod względem chronologicznym zajmowano się dziejami edukacji w wiekach XVIII, XIX i XX. Terytorialnie większość podejmowanych tematów dotyczyła obszarów schyłkowej I Rzeczypospolitej, a następnie terenów zaboru rosyjskiego. Wyraźnie widoczne jest jednak przesunięcie zainteresowań na dzieje oświaty okresu II Rzeczypospolitej i Polski po II wojnie światowej. Oprócz tradycyjnych badań dotyczących uniwersytetów, zwłaszcza wileńskiego, warszawskiego i krakowskiego, koncentrowano się na relacjach pomiędzy przemianami oświatowymi i społecznymi oraz na aspekcie prawnym przekształceń edukacyjnych. Nadal ważne miejsce zajmowała działalność kobiet w edukacji oraz związki pomiędzy reformami w zakresie oświaty a procesami o charakterze politycznym. Dotyczy to przede wszystkim okresu międzywojennego i okresu tzw. realnego socjalizmu po roku 1945.

Badania spuścizny naukowej Michała Pełki Polińskiego, jednego z ostatnich profesorów Uniwersytetu Wileńskiego, który miał zasadniczy wpływ na organizację szkolnictwa i kształcenia nauczycieli w Okręgu Naukowym Wileńskim, oraz na losy edukacji polskiej na Litwie historycznej po likwidacji Wszechnicy, były nadal kontynuowane. Zainteresowano się jego wpływem na status i sytuację pensji żeńskich po roku 1832 oraz jego rolą w Tymczasowym Komitecie Szkolnym w Wilnie, instytucji przekształcającej dotychczasowy system szkolny. Podjęte zostały także badania archiwalne dotyczące działalności wizytatorskiej Polińskiego przed rokiem 1830 oraz wybranych problemów szkolnictwa w Wileńskim Okręgu Naukowym przed likwidacją uniwersytetu. Wśród publikacji z tego zakresu znalazły się studia dotyczące stosunku władz Uniwersytetu do młodzieży w szkołach WON. (Święta Bożego Narodzenia w Wileńskim Okręgu Naukowym) (Kalina Bartnicka; patrz też dział 2. Wiek XX).

Prowadzone były badania nad historią uniwersytetów w Europie: uniwersytety francuskie w XVIII w. (K. Bartnicka). W ramach przygotowywanej monografii poświęconej Cesarskiemu Uniwersytetowi Warszawskiemu prowadzono badania dotyczące dziejów uniwersytetów w Europie XIX wieku. Szczególną uwagę poświęcono dwóm modelom szkolnictwa wyższego – francuskiemu i niemieckiemu. Na tym tle – szczegółowiej – zajęto się dziejami uniwersytetów rosyjskich: dyskusjami nad ich kształtem organizacyjnym, wpływami i inspiracjami zachodnimi oraz realiami ich funkcjonowania. Przeprowadzono kwerendę prasy pod kątem wiadomości o życiu uniwersytetu, profesorach i studentach etc. Badania zaowocowały kilkoma publikacjami m.in. dotyczącą sprawy katedry literatury polskiej w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim (Joanna Schiller; patrz też dział 2. Wiek XX).

Kontynuowano badania do monografii o Józefie Mianowskim, rektorze warszawskiej Szkoły Głównej, a także prowadzono dalsze kwerendy do tematu edukacja na Litwie, Białorusi i Ukrainie w latach 1864–1914. W pierwszym przypadku zebrane zostały najnowsze, ostatnio wydane opracowania litewskie, białoruskie i ukraińskie, a także kontynuowana była kwerenda korespondencji. Opublikowano tekst o pobycie Mianowskiego w szkole bazylianów w Humaniu. Do drugiego tematu zgromadzono literaturę w języku polskim, rosyjskim i angielskim. Opracowano i oddano do druku esej analizujący kwestie wpływu procesów etnicznych, wyznaniowych i politycznych na edukację w Europie Środkowo-Wschodniej, zaprezentowany na 17. Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Krakowie (*Wychowanie na styku kultur*). Wśród publikacji przygotowano ponadto dwa studia. Pierwsze na temat kategorii poczetnych grażdan w strukturach stanowych Cesarstwa Rosyjskiego w XIX wieku, drugie poświęcone drobnej szlachcie w Cesarstwie Rosyjskim (Leszek Zasztowt; patrz też dział 2. Wiek XX).

2. Wiek XX

A. Dzieje edukacji końca XIX i XX w.

Problematyka wkładu kobiet w rozwój edukacji w kontekście publikacji kobiecej prasy galicyjskiej lat 1815–1918 stanowiła nadal przedmiot badań. Przygotowywana monografia ukazywać będzie przede wszystkim przemiany poglądów na kwestie wychowania i kształcenia kobiet. Prowadzone badania znalazły odzwierciedlenie w dwóch publikacjach na temat teorii i praktyki koedukacji na ziemiach polskich oraz o problematyce wychowawczo-oświatowej w twórczości Marii Turzimy-Wiśniewskiej (Katarzyna Dormus; patrz też punkt B).

W ramach przygotowywanej monografii na temat reformy szkolnictwa wyższego z 1933 roku przeprowadzone zostały kwerendy archiwalne w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także kwerenda czasopism okresu międzywojennego i sprawozdań stenograficznych z posiedzeń Sejmu i Senatu RP. Przygotowano studium na temat Konferencji Rektorów Szkół Akademickich w II Rzeczypospolitej i stosunku Konferencji Rektorów do projektowanych zmian w ustawodawstwie dotyczącym szkolnictwa wyższego (Dorota Zamojska; patrz też punkt C).

Kontynuowano zbieranie materiałów na temat kadry profesorskiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Przeprowadzono badania archiwalne w Centralnym Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie (Ewelina Tylińska).

Rozpoczęto zbieranie materiałów dotyczących dziejów edukacji w Rosji bolszewickiej ZSRR (Leszek Zasztowt).

Ukończono przygotowywanie nowej syntezy historii wychowania od rewolucji francuskiej do czasów obecnych. Tom I (do 1789 r.), autorstwa prof. dr. hab. Stanisława Litaka, ukazał się w 2004 r. (Ryszard Terlecki; współautor Jan Draus; patrz też punkt B).

B. Dzieje najnowsze nauki i oświaty: ludzie, instytucje i środowiska naukowe

Kontynuowane były prace dotyczące działalności Marii Skłodowskiej-Curie na forum międzynarodowym [są na ukończeniu] w ramach tematu: *Między nauką a polityką naukową. Maria Skłodowska-Curie w Międzynarodowej Komisji Współpracy Intelktualnej przy Lidze Narodów (1922–1934)*. Ostatnio interesujące materiały do tematu znaleziono w zbiorach Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych w Warszawie. Pozostały do uwzględnienia jedynie ważne źródła związane z tym problemem przechowywane w Bodleian Library w Oksfordzie (ewentualna kwerenda w przyszłym roku). Opublikowano kilka prac dotyczących działalności Skłodowskiej w zakresie międzynarodowej organizacji nauki i edukacji (Jan Piskurewicz; patrz też punkt E).

Polskie środowiska naukowe w Rosji i ZSRR były nadal przedmiotem zainteresowań w ramach przygotowywanych prac na temat uniwersytetów rosyjskich oraz środowisk akademickich Petersburga, Moskwy i Kijowa (Jerzy Rózewicz).

Rozpoczęto zbieranie materiałów, a także kompletowanie bibliografii do przyszłej monografii Bogdana Suchodolskiego jako historyka nauki (Natalia Lietz).

Kontynuowano gromadzenie materiałów i relacji dotyczących działalności Polish American Institute for Arts and Sciences w Nowym Jorku. Opracowano zarys wczesnego okresu działalności Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN oraz kalendarium IHN (Witold Sygocki).

Zakończono opracowanie omawiające mało znany wątek współpracy środowisk naukowych Krakowa i Wilna okresu międzywojennego, związany z odrodzeniem Wydziału Sztuk Pięknych w Uniwersytecie Stefana Batorego i osobą jego twórcy Ferdynanda Ruszczyca (Katarzyna Dormus).

Analizowano i gromadzono materiały dotyczące historii krakowskiego środowiska naukowego w okresie komunistycznym. Podstawą są dokumenty pochodzące z archiwum Służby Bezpieczeństwa znajdujące się w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, a także materiały przechowywane w Archiwum Państwowym w Krakowie, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego i Archiwum PAU w Krakowie. Opublikowane zostało kilka studiów omawiających m. in. działania operacyjne Wydziału II krakowskiej Służby Bezpieczeństwa w czasie jubileuszu 600-lecia UJ, a także na temat sytuacji politycznej na UJ w październiku 1956 roku oraz studium omawiające reakcję środowisk krakowskich wobec wydarzeń marca 1968 roku (Ryszard Terlecki).

Zakończono opracowywanie edycji zbiorową, integrującą środowisko naukowe historyków wychowania, zatytułowanej Historia, Społeczeństwo, Wychowanie, dedykowanej profesorowi Józefowi Miąso, w tym szkic biograficzny jego sylwetki naukowej (red. Kalina Bartnicka i Joanna Schiller). Księga została wręczona Profesorowi w czasie ogólnopolskiego seminarium poświęconego atlasowi historycznemu szkół w Polsce, które to seminarium w Pułtuskach połączono z obchodami jubileuszowymi.

Oddana do druku została również praca zbiorowa przygotowana z okazji rocznicy pięćdziesięciolecia działalności IHN PAN (Joanna Schiller, Kalina Bartnicka, Leszek Zasztowt i współpracownicy). Praca zawiera m.in. zarys dziejów IHN, wspomnienia pracowników, biografie najwybitniejszych profesorów, kalendarium IHN, szczegółowe wykazy wydawnictw placówki przez cały okres jej funkcjonowania, a także kompletne zestawienia nazwisk osób zatrudnionych w Instytucie.

C. Prace słownikowe, encyklopedie i atlasy

Kontynuowano prace nad *Atlasem historycznym szkolnictwa na ziemiach polskich* pod kierunkiem Kaliny Bartnickiej. Odbyło się ogólnopolskie seminarium pt.: *Problemy sieci szkolnej Wileńskiego Okręgu Naukowego*, zorganizowane wspólnie przez IHN oraz Katedrę Historii Wychowania Wyższej Szkoły Humanistycznej w Pułtusku.

Rozpoczęto prace nad *Historical Dictionary of Communism and Post Communism* (Leszek Zasztowt przy współpracy Jane Curry, Santa Clara University, USA).

D. Krytyczne edycje źródeł, materiały archiwalne, akwizycje.

Opracowano protokoły przesłuchań profesora Ludwika Chmaja przez NKGB Litewskiej SRR, rzucające interesujące światło na sprawę aresztowania profesora w 1944 r. (Leszek Zasztowt i Jan Draus).

Przedstawiono analizę nowych materiałów uzyskanych przez Archiwum PAN w 2003 roku, a także zaprezentowano kwestie metodologiczne związane z akwizycjami archiwalnymi, w tym dotyczącymi źródeł do dziejów nauki i oświaty (Dorota Zamojska).

E. Popularyzacja nauki

W działalność popularyzatorską włączeni byli prawie wszyscy pracownicy Zakładu. Działalność ta powiązana jest, z jednej strony, z zajęciami dydaktycznymi, z drugiej z upowszechnianiem problemów nauki na łamach prasy, a także działalnością społeczną pracowników.

Opracowano podręcznik historii dla liceum ogólnokształcącego profilowanego i technikum (*Zrozumieć świat*; Jarosław Kurkowski). Artykuły popularnonaukowe publikowano w prasie (Mariusz Affek, Michał Pędracki). Udzielano wywiadów prasowych dotyczących działalności Kasy Mianowskiego (Jan Piskurewicz). Szczegółowy wykaz sympozjów i konferencji, w tym międzynarodowych w których uczestniczyli pracownicy, zamieszczony jest na końcu sprawozdania.

ZAKŁAD HISTORII NAUK ŚCISŁYCH, PRZYRODNICZYCH I TECHNIKI

W pracach poświęconych XV wiekowi, a następnie w pracach poświęconych Kopernikowi i recepcji jego dzieła w XVI wieku, nawiązuje się do dorobku starożytności (Euklides, Ptolemeusz, Archimedes, metodologie nauk przyrodniczych wypracowane przez Platona oraz przez Arystotelesa, i refleksja metodologiczna Ptolemeusza) a także do dorobku średniowiecza (astronomiczne tablice alfonsyńskie, recepcja tablic planetarnych Ptolemeusza w kulturze islamu i w kulturze łaćcińskiej, znaczenie „via moderna” dla metodologii Kopernika etc.). Przyjęty

porządek chronologiczny pozwala zaprezentować integrację badań z zakresu nauk ścisłych, przyrodniczych i techniki wokół określonych tematów. Takie bowiem zjawiska, jak np. powstanie nauki nowożytnej daje się prześledzić w ramach czasowych od XV do XVIII wieku.

Osobny dział stanowi wiek XIX, okres przełomów w matematyce, fizyce, chemii i farmacji, w naukach biologicznych, w medycynie. Szczególna wówczas obecność Polaków w nauce europejskiej, począwszy od kształcenia w XIX w. polskiej elity intelektualnej na Zachodzie, poprzez jej osiągnięcia w dziedzinie nauki i techniki, przenoszone następnie na ziemię polskie (organizacja przemysłu, działalność towarzystw naukowych, w tym działalność wydawnicza – czasopiśmiennictwo naukowe i popularnonaukowe) określiła następnie europejski charakter nauki w niepodległej Polsce.

Znaczna część referowanych poniżej wyników badań – począwszy od starożytności do dziejów najnowszych – dotyczy historii poszczególnych dyscyplin oraz historii refleksji metodologicznej, która towarzyszyła rozwojowi tych dyscyplin a także, w niektórych przypadkach, refleksji o charakterze metanaukowym. Podejmowane prace odnosiły się więc do historii nauk ścisłych, przyrodniczych i techniki i/lub do historii ich metodologii.

A. Starożytność i średniowiecze

Temat badań: Koncepcje antropologiczne starożytnej Grecji. Publikacja przygotowywanej książki „Sur les sentiments chez les Présocratiques” przesunęła się na pierwszą połowę 2005. Część wyników badań została opublikowana w artykułach: „Sur le fragment DK 22 B 85 d’Héraclite d’Ephèse”; „Uczucie jako kategoria językowa”; „Le vocabulaire des sentiments dans l’Illiade”. Wygłoszono następujące referaty: „O wielopoziomowości tekstu Homera: wybrane aspekty” oraz „Tomasz z Akwinu i jego teoria uczuć”. (Robert Zaborowski. Por. Wykaz publikacji. Zob. także Wiek XX).

B. Wiek XV–XVIII

A. Matematyka i astronomia, kartografia, metodologia nauk

Temat badań: Matematyka w XV wieku – między nauką średniowieczną a nowożytną, realizowany był w trzech aspektach (wyniki przygotowywane aktualnie do publikacji): 1. „Koncepcje pozycyjnych ułamków dziesiątych: Al-Kashi (Samarkanda, zm. 1429) i Giovanni Bianchini (Ferrara, zm. 1470). Studium porównawcze”. Praca oparta jest na źródłach, w przypadku al-Kashiego

opublikowanych oraz przetłumaczonych na jęz. angielski, w przypadku Bianchiniego prawie wyłącznie rękopiśmiennych źródłach łacińskich. Kwestia wpływu al-Kashiego na matematykę i astronomię matematyczną w Europie (ewent. poprzez kontakty Wenecji ze Wschodem) dyskutowana jest obecnie w literaturze. Udowodniono jednak, że w przypadku ułamków dziesiętnych chodzi o dwa różne podejścia do problemu. Wg. Bianchiniego pozycyjne ułamki dziesiętne mają charakter narzędzia uniwersalnego (antycypacja późniejszej, XVI w. koncepcji Stevina) ponadto, w przeciwieństwie do al-Kashiego, u Bianchiniego wykład arytmetyki ułamków dziesiętnych poprzedzony został wprowadzeniem teoretycznym. 2. Rozszerzenie pojęcia liczby w wykładach „matematyki dla astronomów”. Praca, oparta na analizie XV wiecznych rękopiśmiennych źródeł łacińskich zachowanych w Bibliotece Jagiellońskiej oraz na źródłach z bibliotek włoskich i Bibliothèque Nationale w Paryżu (mikrofilmy), dotyczy rozszerzenia pojęcia liczby wymuszonego przez rozwój już w XV wieku technik komputacyjnych stosowanych w astronomii. 3. „Rozwój matematyki w XV wieku a zmiany w relacjach: matematyka – fizyka – astronomia”. Podjęto opracowanie źródłowe na temat pre-nowożytnej koncepcji nauk matematyczno-przyrodniczych. (Grażyna Rosińska).

Temat badań: Formacja astronomiczna Kopernika w okresie studiów w Krakowie (kontynuacja): 1. „Tablice planetarne z Almagestu Ptolemeusza oraz ich wersje średniowieczne w wykładach krakowskich z końca XV wieku oraz we wczesnych pracach Kopernika” (kontynuacja tematu w oparciu o źródła krakowskie oraz księgozbiór Kopernika zachowany w Uppsali). (Grażyna Rosińska).

Temat badań: Oryginalność dokonań Kopernika. „Kontynuowano prace nad rozprawą „Copernicus’s originality: Towards Integration of Contemporary Copernican Studies” i rozpoczęto proces propagowania na arenie międzynarodowej i krajowej zawartych w tej rozprawie treści. Aby uwypuklić główną linię rozumowania książki, napisano kilka kolejnych rozdziałów i podrozdziałów, a także dokonano gruntownego przerehabilitowania dawnych jej części. Rozprawę uzupełniono o następujące rozdziały : „The fatal oversights of Pierre Duhem regarding Copernicus”, „Why have some interpreters of Copernicus’s achievements for so long overlooked his application of the theory of impetus?”, „Copernicus and the case of the theory of impetus: How can even skilled translators destroy crucial meanings?”. Przerehabilitowane zostały gruntownie dwa inne rozdziały: „Copernicus’s heritage: some episodes and issues in natural philosophy and methodology since the Ancient Greeks to Copernicus’s times” i „Two ideologies in their historical contexts: Modern Christian Aristotelianism and biblical literalism regarding cosmological matters”. Główne idee książki były prezentowane w referatach na dwóch międzynarodowych konferencjach”. (Por. uczestnictwo w konferencjach) oraz w Krakowie, na spotkaniu ze studentami amerykańskimi

(Berry College w Rome, Georgia, USA) i wzbudziły zainteresowania książką badaczy (Prof. dr Andre Goddu, Stonehill College, Easton MA, USA i prof. dr Noel M. Swerdlow Department of Astronomy and Astrophysics, Chicago University). Wzięto udział w pracach programowych dotyczących przygotowywanej międzynarodowej konferencji Societe Europeenne d'Histoire des Sciences. Przygotowano, wspólnie z dr hab. Z. Roskalem (KUL), hasło *Mikołaj Kopernik* do Powszechnej Encyklopedii Filozofii. (Michał Kokowski, zob. także Wiek XX)

Temat badań: Izaak Newton. Geneza jego pierwszego (jeszcze jakościowego) modelu dynamiki ruchu orbitalnego Księżyca (1676) Dokonano analizy prac: J. B. Ricciolego SJ, *Almagestum novum*, 1651, Jana Heweliusza *De Motu Lune Libratorio*, 1654, Vincenta Winga *Astronomia Britannica*, 1669 i Nicolauisa Mercatora *Institutionum astronomicarum...* 1676 (strony zawierające omówienie hipotezy Newtona). Analiza fragmentów dotyczących teorii Księżyca i jego libracji optycznej wykazała, że zjawisko to, a właściwie próby jego wyjaśnienia za pomocą modeli kinematycznych zainspirowały Izaaka Newtona do opracowania pierwszego (jakościowego jeszcze) modelu dynamiki ruchu orbitalnego Księżyca, przed sformułowaniem zasad dynamiki oraz prawa powszechnego ciężenia w odniesieniu do ruchów ciał niebieskich. Wątek ten stawia w całkowicie nowym świetle badania libracji przeprowadzone przez Heweliusza, jak również ukazuje nie opisaną nigdy wcześniej możliwą drogę Newtona do odkrycia i sformułowania praw mechaniki. (Jarosław Włodarczyk)

Temat badań: Somnium Johannaesa Keplera. Przygotowanie edycji (listopad 2004) obejmowało tłumaczenie z języka łacińskiego (wraz z mgr Dorotą Sutkowską, filol. Klas. UW) oraz przygotowanie obszernych not i komentarzy. (Jarosław Włodarczyk).

Temat badań: Relacje między metafizyką a naukami matematyczno-przyrodniczymi, został potraktowany porównawczo, a chronologicznie ujmując sprawę, sytuuje się w dwu różnych epokach. Została ukazana zasadnicza różnica między siedemnastowieczną wizją kartezjańską relacji: metafizyka – nauki matematyczno-przyrodnicze a propozycją niemieckiego matematyka Bernarda Riemanna (1826–1866). Według Kartezjusza (1596–1650) dowód na istnienie Boga postuluje istnienie nauk matematyczno-przyrodniczych jako kluczowego argumentu potwierdzającego prawdziwość tego dowodu, i w konsekwencji całej metody kartezjańskiej. Odwrotna sytuacja ma miejsce w przypadku propozycji Bernarda Riemanna, który uważa, że rozwijające się nauki matematyczno-przyrodnicze potrzebują dla uzasadnienia swej prawdziwości dopełniającej je metafizyki. Stąd dwa różne postawienie pytań i uzyskanych odpowiedzi. Kartezjusz: „Czy możliwa jest metafizyka ? – Tak, jeśli możliwe jest skonstruowanie nauk matematyczno-przyrodniczych skutecznie opisujących świat” oraz Riemann: „Czy

możliwe są nauki przyrodnicze? Tak, jeśli możliwa jest „racjonalna” metafizyka uzupełniająca struktury nauki”. Rezultaty zostały częściowo ogłoszone w referatach: „Matematyka jako postulat nauk szczegółowych” oraz „Czy w matematyce istnieją różne paradygmaty badawcze ?” (Wiesław Wójcik. Por. także: Wiek XIX oraz Wiek XX).

Temat badań: XVIII wieczna kartografia: „Źródła opisowe do map szczególnych K. Pertheesa” (kartografa Króla Stanisława Augusta). Rozpoczęto opracowywanie materiałów opisowych pt. „Geograficzno-statystyczne opisanie parafii Królestwa Polskiego przez K. Pertheesa geografa J.K. Mci”. Opisy te posiadają bezcenną wartość źródłową dla badań historyczno-geograficznych. W badaniach szczególna uwaga jest poświęcona mapie woj. podlaskiego w oparciu o analizy porównawcze treści mapy oraz materiałów wyjściowych (opisy i szkice), a także późniejszych, z pocz. XX wieku map zaborczych oraz polskiej mapy przedwojennej w skali 1:300 000. Rozpoczęte w roku 2004 badania prowadzone są w perspektywie przygotowania rozprawy doktorskiej. Wstępna koncepcja rozprawy została zaprezentowana w referacie „Źródła opisowe do map szczególnych K. de Pertheesa. Analiza porównawcza na przykładzie mapy woj. Podlaskiego z 1795 roku” (Zespół Historii Kartografii). (Aldona Ertman).

C. Wiek XIX

Nauki ścisłe i przyrodnicze: matematyka, astronomia, fizyka, geologia, chemia, farmacja, medycyna, biologia, a także technika i rozwój przemysłu

Temat badań: Drugi przełom w matematyce na początku XIX wieku. Od wystąpienia Hume’a i Berkeleya oraz w kontekście dyskusji toczonych wśród matematyków w XVII i XVIII w. zaczęła narastać potrzeba przebudowy podstaw matematyki i ustalenia jej relacji do innych nauk. Synteza Kanta została dokonana w przededniu zmian, jakie nastąpiły w matematyce na początku XIX w. i zmian tych nie uwzględniła, co doprowadziło do rozdzwiewu między filozofią i naukami matematycznymi. Pojęcia, które do końca XVIII w. występowały na obrzeżach matematyki (np. pojęcie ciągłości, nieskończoności, zbioru, otwartości) stały się w XIX w. jej integralną i zasadniczą częścią. Starano się pokazać analogię między przełomem w naukach jaki dokonał się na początku czasów nowożytnych a tym z początku XIX wieku. Opracowania obu tematów są przewidziane do publikacji w formie książkowej. (Wiesław Wójcik).

Temat badań: Problematyka filozofii i historii dziedziny nauka w pracach Williama Whewella (1794–1866). Gromadzono, (także w Wielkiej Brytanii – Cambridge) i opracowywano materiały do tej rozprawy. Dokonano przekładu na

język polski prac Whewella oraz dotyczących go opracowań (kontynuacja). Napisano i złożono do druku (częściowo w związku z powyższym) artykuły „Wstęp do koligacyjnej koncepcji dziejów dziedziny nauka” (Zagadnienia Naukoznawstwa). (Stefan Zamecki).

Temat badań: Europejskie inspiracje w pracach Ignacego Fonberga (1801–1891). Zbierano i opracowywano materiały do studium. (Stefan Zamecki).

Okazją do rozważań, o charakterze także metanaukowym były artykuły polemiczne: „Na marginesie książki: Jarosław Rolewski: *Nowa metafizyka Kanta*” ; „Na marginesie książki Johna Losee: *Wprowadzenie do filozofii nauki*”, a także „Małgorzata Czarnocka *Podmiot poznania a nauka*”. (Stefan Zamecki).

Biografistyka: Przygotowano dla mającego ukazać się „Słownika biograficznego techników polskich” (t. XVI) siedem artykułów biograficznych z historii subdziedziny chemia: Bronisław Lachowicz, Edward Bekier, Bronisław Pawlewski, Bronisław Znatow, Antoni Doroszewski, Bohdan Szyszkowski, Konstanty Hrynakowski. (Stefan Zamecki, zob także Wiek XX).

Temat badań: Niekwantowe koncepcje budowy atomu z przełomu wieku XIX i XX w nauce polskiej na tle nauki światowej. Prowadzono kwerendy biblioteczne. Prześlędzono informacje dotyczące postępu badań nad budową atomu publikowane na łamach „Wszczęświata” w latach 1882–1914 oraz na łamach „Kosmosu” w latach 1903–1918. Wyniki zostały ukazane w artykule złożonym w „Analecta” (Marcin Dolecki, pracownik IHN od 09.04).

Temat badań: Dawna prasa naukowa jako źródło do historii chemii i farmacji. Ukończono artykuł monograficzny poświęcony „Miesięcznikowi Połockiemu” (1818–1820), czasopismu o charakterze naukowo-literackim, wydawanemu przez profesorów Akademii Połockiej. Uwarunkowania historyczne sprawiły, że obecnie czasopismo jest rzadkością zaliczaną do cymeliów. Chociaż zawiera wiele oryginalnych informacji dotyczących różnych dziedzin nauki i edukacji na dawnych kresach wschodnich Rzeczypospolitej, historykom jest na ogół bardzo mało znane. (Halina Lichočka)

Koordynowanie tematu badań: Roślinne leki odurzające w dziewiętnastowiecznej nauce polskiej, realizowanego przez pracowników Sekcji Historii Chemii i Farmacji IHN oraz historyków nauki różnych specjalności spoza Instytutu. Badania mają na celu ukazanie historycznej wiedzy o roślinnych substancjach odurzających oraz jej zastosowaniach w rozmaitych aspektach życia społecznego (nauce, lecznictwie, kulturze, magii itp.). W przygotowaniu znajduje się kilkanaście opracowań cząstkowych, z których siedem zostało zaprezentowanych w formie referatów, wygłoszonych podczas zorganizowanych przez Sekcję z IHN sesji naukowej: Roślinne środki odurzające w dziewiętnastowiecznej nauce polskiej. W ramach realizacji tematu napisano artykuł *Historia pierwiastka narkotycznego*. Jest to pierwsze w literaturze polskiej opracowanie tego zagadnienia.

Problem identyfikacji pierwiastka narkotycznego stanowił na przełomie XIX i XX wieku jedną z najważniejszych kwestii fitochemii. Próby rozwiązania tego problemu przyczyniły się do rozwoju wiedzy o chemicznych składnikach roślin, w szczególności trujących i odurzających. Stały się bezpośrednią, dziś prawie zapomnianą przyczyną odkrycia narkotyku, morfiny a następnie szybko narastającej liczby kolejnych alkaloidów. (Halina Lichočka)

Uczestniczono w badaniach komparatywnych na temat genezy stowarzyszeń chemików w Europie (we współpracy z Max Planck Institute). Rezultatem badań był referat dot. Historii Polskiego Towarzystwa Chemicznego, przewidziany do publikacji zbiorowej. Następnie wzięto udział w pracach programowych przygotowujących V Międzynar. Konferencję Historii Chemii „Chemistry, Technology, Society”. (Halina Lichočka).

Temat badań: Roślinne środki odurzające stosowane leczniczo w Polsce w XIX w. Przygotowano studium „Zatrucia roślinnymi środkami odurzającymi na podstawie polskiej literatury naukowej XIX wieku”, omawiając w nim rozwój toksykologii roślin odurzających na podstawie XIX wiecznego piśmiennictwa farmaceutycznego i medycznego oraz w oparciu o ówczesną klasyfikację. Zainteresowanie problematyką było spowodowane zastosowaniami w medycynie zwłaszcza preparatów narkotycznych otrzymanych z maku (opium, morfiny), roślin zawierających alkaloidy tropanowe, kokainy. Omówiono prace dotyczące zatruć środkami odurzającymi, ich przyczyn, sposobu wyodrębniania i identyfikacji substancji odurzających, narkomanii (opiumowej, morfinowej, kokainowej) oraz kwestie zapobiegania uzależnieniom. (Beata Wysakowska).

Temat badań: Dorobek naukowy Mieczysława Dunin-Wąsowicza z zakresu farmakognozji (na podstawie prac opublikowanych w „Czasopiśmie Towarzystwa Aptekarskiego” w latach 1877–1891” oraz „Działalność Dunin-Wąsowicza w Uniwersytecie Lwowskim w latach 1881–1891”. Uczony ten kierował Katedrą Farmacji i Farmakognozji i jako pierwszy prowadził wykłady po polsku. (Wyniki badań zostaną przedstawione na ogólnopolskiej sesji naukowej poświęconej polskiej prasie naukowej czasu zaborów potraktowanej jako źródło do historii nauk przyrodniczych (maj 2005) (Beata Wysakowska, prac. IHN 0.5 etatu).

Temat badań: przygotowanie kolejnych części rozprawy doktorskiej „Wiedza o grzybach leczniczych w polskiej literaturze naukowej XIX wieku” (obronionej 5. 11. 04). W ciągu roku 2004 opracowano rozdziały dotyczące systematyki grzybów na podstawie S. B. Jundziłła, *Opisanie roślin w Litwie...* (1811) i *Opisanie roślin litewskich...* (1830), oraz I. R. Czerwiakowskiego, *Opisanie roślin skrytoplciowych...* (1849). Zredagowano wstęp i opracowano aneksy do rozprawy. (Anna Trojanowska)

Zebrane uprzednio materiały dotyczące sporyszu posłużyły do publikacji: „Spory wokół biologii sporyszu (*Secale cornutum*) w publikacjach polskich XIX-wiecznych przyrodników”. Zebrano i opracowano materiały na temat: „Rośliny odurzające w *Pharmacopoeia Regni Poloniae* i ich lecznicze zastosowanie w początkach XIX wieku” (referat na sesji zorganizowanej przez Sekcję Historii Chemii i Farmacji IHN. (AnnaTrojanowska).

Temat badań: Rola apteczek dworskich w siedzibach szlacheckich na przełomie XVIII i XIX wieku. (Prace kończące książkę). Pewne aspekty wyników pracy zostały przedstawione w: „Potoczna wiedza o lekach w czasopismach dziewiętnastowiecznych” (ok. 40 ss druku) oraz „The role of gentry Manor in healthcare of the Polish countryside in the 19th cent.” (opublikowane na CD w Proceedings of the 35th Congress on the History of Pharmacy, Lucerne 2004). (Iwona Arabas).

Temat badań: Apteczki domowe w Japonii. Podczas ok. miesięcznego stażu badawczego w Japonii zajęto się przygotowaniem materiałów do pracy na temat apteczek domowych w Japonii oraz przechowywanych w nich leków *kampo*. Wymagała przy tym rozwiązania kwestia różnic między apteczkami domowymi a przenośnymi apteczkami lekarskimi. Do końca XIX wieku domowe apteczki w Japonii zawierały jedynie leki tradycyjne. Mogły one pochodzić z aptek lub być przynoszone przez wędrownych aptekarzy. Istotną rolę odgrywały reklamy farmaceutyczne, obecne często w świątyniach buddyjskich, które pełniły również funkcje edukacyjne. (Iwona Arabas)

Temat badań: Recepty zapisane na *fusumie*. We współpracy z Uniwersytetami w Osace i w Kobe przygotowano spis recept na domowe leki zapisanych na *fusumie*, japońskich papierowych drzwiczkach z przełomu XVIII i XIX w. (dar rodziny Kashimoto), przechowywanych obecnie w Muzeum Farmacji w Warszawie. (Iwona Arabas).

Temat badań: Opieka nad chorym dzieckiem w XIX w., wśród badanych pod tym kątem czasopism medycznych zajęto się także treścią rosyjskiego pisma „Akuszerka” ze schyłku XIX w. (Bożena Urbanek).

Temat badań: Recepcja teorii ewolucji i darwinizmu na ziemiach polskich w XIX i na początku XX wieku. W wyniku konsultacji z doc. Wandą Grębecką oraz prof. Leszkiem Kuźnickim, ustalono roboczo temat przygotowywanej publikacji: „Darwinizm na ziemiach polskich po śmierci Darwina” (do roku 1890). Opracowano wstępnie biogramy najważniejszych uczestników dyskusji nad teorią ewolucji w latach 1882–1890. Zaznajomiono się zasadniczo z całością publikacji dotyczących recepcji darwinizmu w Polsce. Przeprowadzono szczegółową kwerendę sześciu roczników tygodnika „Wszechświat” pod kątem

obecności w nich treści ewolucyjnych i darwinowskich. (Wojciech Mikołuszko, zatrudniony w IHN od 09.04).

Temat badań: Historia górnictwa i geologii na terenie Okręgu Zachodniego (górniczego) Królestwa Polskiego w XIX w. Punktem wyjścia były studia nad poszukiwawczymi badaniami geologicznymi (rudzi metali i węgle kamienne). Kwerendę prowadzono w archiwach, zbiorach muzealnych, archiwach zakładów przemysłowych (kopalnie) oraz w zbiorach prywatnych. Poddano analizie materiały kartograficzne (rękopiśmienne mapy specjalistyczne) oraz rozwój metod eksploatacji górnictwa. Zajęto się losami i dokonaniem geologów (autorskie mapy geologiczne i górnictwa oraz publikacje). Przebadano m.in. biografie naczelników górnictwa Okręgu Zachodniego, Józefa Cieszkowskiego i Jana Hempla. Uściślono dane we współpracy z archiwami spoza kraju (Akademia Górnicza w Freibergu), szczególnie dotyczące losów specjalistów saskich, pracujących na terenie Królestwa Polskiego z początkiem XIX w. np. Fryderyka Krumpla. (Andrzej Wójcik).

Temat badań: Możliwości zachowania i eksponowania dziedzictwa historycznego, także z dziedziny techniki: 1. Zachowanie obszarów podziemnego górnictwa siarki rodzimej w dolinie Wisły (okolice Posądzka i Czarkowy); 2. Możliwości eksponowania zabytków paleontologicznych w Krasiejewie; 3. Kwestia starań o zachowanie i ekspozycję poszczególnych zabytków techniki (w tym zakresie podjęto działania wspólne z Muzeum Techniki w Dortmundzie). (Andrzej Wójcik; dr Wójcik jest pracownikiem IHN od XII.04).

Temat: kontynuowano przygotowanie podręcznika uniwersyteckiego historii techniki. Wykazano znaczenie technik polskich dla rozwoju techniki w XIX i XX wieku. Pracowano głównie nad częścią metodologiczno-problemową, stanowiącą rodzaj obszernego wprowadzenia w tę tematykę. Jest to element szerszego planu, zmierzającego do reinterpretacji dziejów w duchu zgodnym ze świadomością nowoczesną. Zabiegano także o promowanie polskich osiągnięć w dziedzinie techniki i nauk matematyczno-przyrodniczych przez kolportowanie opracowań w językach obcych na ten temat. Z ramienia TICCIH uczestniczono w opracowaniu programu międzynarodowej konferencji poświęconej mostom i w ocenie zgłoszonych referatów. (Bolesław Orłowski. Por. także *Wiek XX*).

Wiek XX

Temat badań: Schemat rozwoju matematyki według Lakatosa. Zastosowanie schematu do działalności naukowej Riemanna. Rezultatem badań był referat

wyłoszony na konferencji „Computing and Philosophy”, zorganizowanej przez uniwersytet w Pawii, Włochy. (Wiesław Wójcik).

Temat badań: Narodziny myśli naukoznawczej Thomasa S. Kuhna i jej aktualność. Między fizyką, teorią i praktyką edukacji, historią i filozofią nauki a historią idei. Rezultatem badań był referat wyłoszony w Klubie Historii Idei UJ. Jego streszczenie pt. *Aktualność myśli naukoznawczej Thomasa S. Kuhna* zostało opublikowane w „Alma Mater”. W kontekście dziejów XX wiecznej refleksji metodologicznej dotyczącej dokonań Kopernika sytuuje się także książka *Copernicus's originality...* zob. wyżej, Wiek XV–XVIII. (Michał Kokowski).

Temat badań: Dzieje kardiologii w Polsce. Wyniki badań zostały przedstawione w licznych publikacjach nt. dziejów kardiologii polskiej na tle kardiologii światowej (por. spis publikacji). Ukazano sylwetki wybitnych kardiologów: Józef Pawiński (1851–1925), M. Semerau-Siemianowski (1885–1953), Dymitr Aleksandrow (ur. 1903) i in. Natomiast „Recepcja polskich naukowych osiągnięć w zakresie nauk medycznych na Zachodzie” została przedstawiona w referacie z okazji Zjazdu Historyków Polskich. (Andrzej Śródka)

Temat badań: Wkład Wilhelma Kupffera i Tadeusza Browicza w poznanie komórkowych mechanizmów odpornościowych. Wykazano definitywnie różną rolę W. Kupfera i T. Browicza w odkryciu komórek fagocytarnych w naczyniach zatokowych wątroby, przeciwstawiając się tezie o wyłącznym udziale niemieckiego badacza w tym zakresie. (Andrzej Śródka).

Temat badań: Polskie czasopiśmiennictwo medyczne XIX i XX wieku: Problematyka zdrowia i choroby w prasie medycznej XIX i XX wieku. Tematem objęto cykl seminariów doktoranckich (17 uczestników z różnych stron Polski). Zainteresowano się charakterystyką wykazów, przewodników i innych instrumentów poszukiwawczych czasopiśmiennictwa medycznego. Zajęto się bliżej tematami: Szpitalnictwo Królestwa Polskiego, Profilaktyka i higiena dziecka zdrowego w XX w. Zajęto się ponadto treścią czasopism: „Ginekologia polska”, „Opiekun społeczny”, „Zdrowie”, a także pism kierowanych do położnych, w tym „Przeglądu Akuszerskiego”. Wyniki badań zostały przedstawione m. in. podczas ogólnopolskiej konferencji nt. Zawód położnej na ziemiach polskich w XIX i XX wieku.

Temat badań: Losy pracowników medycznych – kobiet (lekarzy, farmaceutów i niższego personelu) po II wojnie światowej – do 1952, ze szczególnym uwzględnieniem ziem II Rzeczypospolitej. Za elementy istotne w tych badaniach uznano: miejsca repatriacji, rozwijane tam kariery zawodowe, naukowe, społeczne i polityczne oraz wszelkie uwarunkowania na nie wpływające. (Dokonano kwerendy w Archiwum Akt Nowych w Wilnie oraz wstępnie w Archiwum Akt Nowych w Warszawie). (Bożena Urbanek).

„Słownik Biograficzny profesorów Medycyny Warszawskiej w latach 1944–1950” Przygotowano materiały do opracowania biogramów: Jana Mazurkiewicza, Ludwika Paszkiewicza, Józefa Handelsmana, Jerzego Choróbskiego, Adama Opalskiego, Witolda Kapuścińskiego, Witolda Zawadowskiego oraz Bronisława Koskowskiego. Opracowano dzieje Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego w okresie 1919–1939: złożony do druku artykuł na powyższy temat ukaże się w połowie 2005. Ponadto zaprezentowano wyniki badań w referacie „Położna w podręcznikach do nauki zawodu okresu międzywojennego” (Sesja poświęcona „Zawodom medycznym na ziemiach polskich w XIX i XX wieku”). Przygotowywana jest rozprawa doktorska „Problematyka higieny dzieci i młodzieży w polskim czasopiśmiennictwie medycznym okresu międzywojennego”. (Magdalena Paciorek, pracownik IHN od 09.04).

Temat badań: Między psychologią a literaturoznawstwem. Kazimierza Dąbrowskiego teoria pozytywnej dezintegracji. Zastosowanie do badań kulturoznawczych i analizy literackiej. Wyniki badań zostały przedstawione w następujących publikacjach: *Dąbrowski's Theory of Positive Desintegration as Applied to Homer's Analysis* (opublikowane w: *Positive Desintegration: the Theory of the Future...*); Referat: *Kazimierz Dąbrowski – wprowadzenie do biografii autora teorii dezintegracji pozytywnej* oraz *Mistycyzm Towiańskiego w analizie lekarskiej Jana Mazurkiewicza i medycyna zastosowana do analizy literackiej*. W zakresie biografistyki: *Wincenty Lutosławski – człowiek i dzieło*; *Tadeusz Zieliński (1859–1944) i Wincenty Lutosławski (1863–1954) – próba porównania biografii* (referat wygłoszony na posiedzeniu Komisji Historii Nauki PAU, 2004, opublikowany); *Pedagogika i agogika talentu. Glenn Gould – James Galway*. (Pełna lista zob. Wykaz publikacji) (Robert Zaborowski).

Dzieje PAN oraz IHN PAN:

Referat „The Polish Academy of Sciences – Past and Present” wykład przygotowany został z okazji uroczystego otwarcia w Marburgu wystawy *Genius Loci* zorganizowanej wspólnie przez Archiwum PAN oraz Instytut Herdera. (Halina Lichocka).

„Jak zostałem historykiem dziedziny chemia” (do publikacji jubileuszowej IHN. Stefan Zamecki).

Problematyka historii subdziedziny chemia na łamach *Kwartalnika NiT* w latach 1955–2004. (Stefan Zamecki).

Opracowali
Leszek Zasztowt
i Grażyna Rosińska